

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA METODLARI

A.R.o'.Asqarov¹

1. Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi, , <https://orcid.org/0009-0003-6798-0592>

Mas'ul muallif: Asqarov Anvarjon Rahimjon o'g'li, Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchi, , <https://orcid.org/0009-0003-6798-0592>.

e-mail: E-mail: anvarjon948.fardu@gmail.com

Accepted: 11 Avgust 2026
Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Asqarov, A. R. o. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR JARAYONLARINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA METODLARI / A. R. o. Asqarov // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 251–256.

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur jarayonlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy ta'lim texnologiyalari va psixologik-pedagogik metodlar tizimlashtirilgan. Tafakkurning taqqoslash, tahlil, sintez, tasniflash, umumlashtirish, ketma-ketlikni aniqlash, sabab-oqibat bog'lanishlarini tushunish va muammoli vaziyatlarni hal etish kabi operatsiyalarini shakllantirishning yoshga xos xususiyatlari yoritilgan. Muammoli ta'lim, o'yin texnologiyasi, rivojlantiruvchi ta'lim, vizual modellashtirish, loyiha, tajriba-sinov, hamkorlikdagi ta'lim, STEAM va raqamli vositalardan maqsadli foydalanishning imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, "ortiqchasini top", "mosini top", "ketma-ketlikni davom ettir", "nima uchun?", "agar ... bo'lsa nima yuz beradi?" kabi metodlarning tafakkur rivojiga ta'siri asoslangan. Maqolada texnologiya va metodlarni tanlash mezonlari, mashg'ulotni bosqichma-bosqich tashkil etish modeli hamda natijalarni baholash ko'rsatkichlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, tafakkur, mantiqiy operatsiyalar, ta'lim texnologiyasi, didaktik o'yin, muammoli ta'lim, vizual modellashtirish, STEAM, refleksiya.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА РАЗВИТИЕ МЫСЛИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В статье систематизированы современные образовательные технологии и психолого-педагогические методы, направленные на развитие мышления детей дошкольного возраста. Раскрыты возрастные особенности формирования таких мыслительных операций, как сравнение, анализ, синтез, классификация, обобщение, установление последовательности, понимание причинно-следственных связей и решение проблемных ситуаций. Проанализированы возможности проблемного и развивающего обучения, игровых технологий, визуального моделирования, проектной и экспериментальной деятельности, совместного обучения, STEAM-подхода и целесообразного использования цифровых средств. Обосновано развивающее значение методов «найди лишнее», «подбери пару», «продолжи последовательность», «почему?» и «что произойдет, если...?». Предложены критерии выбора технологий, поэтапная модель занятия и показатели оценки результатов.

Ключевые слова: дошкольный возраст, мышление, мыслительные операции, образовательная технология, дидактическая игра, проблемное обучение, визуальное моделирование, STEAM, рефлексия.

EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AND METHODS AIMED AT DEVELOPING THINKING PROCESSES IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article systematizes contemporary educational technologies and psychological-pedagogical methods aimed at developing thinking processes in preschool children. It describes age-specific features in the formation of comparison, analysis, synthesis, classification, generalization, sequencing, causal reasoning, and problem-solving. The educational potential of problem-based learning, play technology, developmental learning, visual modelling, project and experimental activities, cooperative learning, STEAM, and purposeful use of digital tools is examined. The developmental value of methods such as "find the odd one out," "match the pair," "continue the sequence," "why?" and "what happens if...?" is substantiated. Criteria for selecting technologies, a step-by-step lesson model, and indicators for evaluating outcomes are proposed.

Keywords: preschool age, thinking, cognitive operations, educational technology, didactic game, problem-based learning, visual modelling, STEAM, reflection.

Kirish. Maktabgacha yosh davri bolaning bilish jarayonlari jadal rivojlanadigan, predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash, muammoli vaziyatlarga munosabat bildirish hamda sodda xulosalar chiqarish qobiliyatlari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Mazkur davrda rivojlangan tafakkur bolaning keyingi ta'lim bosqichlaridagi o'quv faoliyati, nutqiy rivoji, ijtimoiy moslashuvi va mustaqil qaror qabul qilishiga psixologik asos yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bola tafakkuri dastlab ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli shakllarda namoyon bo'ladi. Bola predmetlar bilan amaliy harakat qiladi, ularning belgilari va vazifalarini taqqoslaydi, tasvir va modellar yordamida vaziyatni tushunadi. Yosh ortishi bilan so'z-mantiqiy tafakkurning dastlabki elementlari, ya'ni tushuntirish, umumlashtirish, sabab ko'rsatish va o'z tanlovini asoslash imkoniyatlari rivojlanadi. Shu bois ta'lim jarayoni boladan abstrakt ta'riflarni yodlashni emas, balki ko'rish, sinash, taqqoslash, savol berish, fikr yuritish va xulosa chiqarishni talab qiladigan faoliyat sifatida tashkil etilishi zarur.

Ta'lim texnologiyasi maqsad, mazmun, metod, vosita, pedagogik muloqot va natijalarni baholashning o'zaro bog'langan tizimini anglatadi. Metod esa muayyan didaktik yoki rivojlantiruvchi vazifani amalga oshirish usulidir. Demak, tafakkurni rivojlantirishda alohida mashqlar to'plamidan foydalanish yetarli emas; ular bolalarning yosh xususiyatlari, qiziqishi va mavjud bilish tajribasiga mos yagona texnologik tizimga birlashtirilishi kerak.

Maqolaning maqsadi - maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur jarayonlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'lim texnologiyalari va metodlarini ilmiy-pedagogik jihatdan tizimlashtirish, ularning tafakkur operatsiyalariga ta'sirini yoritish hamda mashg'ulotlarni tashkil etish va natijalarni baholash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. J. Piaje bolaning intellektual rivojlanishini faoliyat va muhit bilan o'zaro ta'sir jarayonida yuz beradigan bosqichli o'zgarish sifatida izohlaydi. Uning qarashlariga ko'ra, maktabgacha davrda bola timsollar, obrazlar va belgilar orqali fikrlash imkoniyatini egallaydi, biroq mantiqiy operatsiyalar hali konkret vaziyat va ko'rgazmali materialga kuchli bog'liq bo'ladi [1]. Bu holat ta'limda predmetli harakat, rasm, sxema, model va amaliy tajribalardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

L. S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy yondashuvida bilish jarayonlari ijtimoiy muloqot, kattalar va tengdoshlar bilan hamkorlik hamda belgilar vositalardan foydalanish orqali rivojlanadi. "Yaqin rivojlanish zonasi" tamoyili bolaga mustaqil bajara olmaydigan, biroq pedagogning yo'naltiruvchi savoli, namuna yoki tengdoshi yordami bilan uddalay oladigan vazifalarni taklif etishni nazarda tutadi [2]. Shu sababli samarali metod bolaning o'rniga vazifani bajarib bermasligi, balki uning fikrlash jarayonini faollashtirishi lozim.

J. Bruner ta'limda kashf etish, faol izlanish va bilimni turli shakllarda - harakat, obraz va belgilar orqali ifodalashning ahamiyatini ta'kidlagan [3]. D. B. Elkonin va A. N. Leontyevning faoliyat yondashuvlarida esa maktabgacha yoshning yetakchi faoliyati sifatida o'yin alohida o'rin egallaydi [4; 5]. O'yin vaziyati bolaga shartli rolni qabul qilish, qoidaga bo'ysunish, muammoni turli nuqtayi nazardan ko'rish va birgalikda yechim topish imkonini beradi.

M. Montessori tomonidan ishlab chiqilgan didaktik materiallar sezgi, tartib, taqqoslash, guruhlash va mustaqil faoliyatni rag'batlantirishga xizmat qiladi [6]. R. Fisher bolalar tafakkurini rivojlantirishda ochiq savollar, muhokama, dalillash va metakognitiv fikrlashni bosqichma-bosqich o'rgatish zarurligini ko'rsatgan [7]. Ushbu ilmiy qarashlar tafakkurni rivojlantiruvchi texnologiyalar faoliyatga yo'naltirilgan, muammoli, ko'rgazmali, muloqotga asoslangan va refleksiv bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

Maqolada nazariy tahlil, qiyoslash, umumlashtirish, tasniflash va texnologik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Ta'lim texnologiyalari ularning maqsadi, pedagogning roli, bolaning faoliyati, rivojlantiriladigan tafakkur operatsiyalari va kutiladigan natijalar asosida tahlil qilindi.

Natija va muhokama.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurining rivojlanish xususiyatlari.

Maktabgacha yoshda tafakkur sezgi, idrok, xotira, nutq va tasavvur bilan o'zaro bog'liq holda rivojlanadi. Bola predmetlarning rang, shakl, kattalik, miqdor, fazoviy joylashuv va funksional vazifalarini ajratishni o'rganadi. Ushbu belgilarni taqqoslash orqali u o'xshashlik va farqlarni aniqlaydi, guruhlash orqali umumiy belgi topadi, ketma-ketlik yordamida vaqt va harakat tartibini anglaydi.

Tafakkur rivojida bolaning javobi bilan birga javobga qanday kelgani ham muhimdir. Masalan, "qaysi predmet ortiqcha?" savoliga to'g'ri rasmni ko'rsatish boshlang'ich natija bo'lsa, "nima uchun ortiqcha?" savoliga umumiy va farqlovchi belgilarni aytib berish mantiqiy asoslash darajasini ko'rsatadi. Shuning uchun topshiriqlar tanlov, izohlash va tekshirish bosqichlarini qamrab olishi kerak.

Uch-to'rt yoshli bolalarda ko'proq predmetli harakat, rang-shakl bo'yicha ajratish va soddajuftliklarni topish samarali bo'ladi. To'rt-besh yoshda funksional bog'lanish, oddiy tasnif va qisqa ketma-ketliklar berilishi mumkin. Besh-yetti yoshda esa sabab-oqibatni tushuntirish, bir nechta belgi bo'yicha guruhlash, mantiqsiz vaziyatni aniqlash, gipoteza aytish va o'z fikrini dalillashga yo'naltirilgan topshiriqlar qo'llanadi.

Tafakkurni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari.

1. Muammoli ta'lim texnologiyasi. Muammoli ta'limda pedagog tayyor javobni bermaydi, balki bolada bilishga ehtiyoj tug'diruvchi vaziyat yaratadi. "Nima uchun muz eridi?", "Qanday qilib og'ir o'yinchoqni suv yuzida ushlab turish mumkin?", "Bu voqeadan keyin nima sodir bo'ladi?" kabi savollar bola fikrini taxmin qilish, tajriba o'tkazish, natijani taqqoslash va xulosa chiqarishga yo'naltiradi. Muammo yoshga mos, amaliy va bir nechta ehtimoliy javobni muhokama qilish imkonini berishi kerak.

2. O'yin texnologiyasi. Didaktik, syujetli-rolli, konstruktorlik va qoidali o'yinlar tafakkur rivojining tabiiy vositasidir.

"Do'kon", "Shifoxona", "Sayohat" kabi syujetli o'yinlarda bola vaziyatni rejalashtiradi, rollar o'rtasidagi munosabatni anglaydi va muammolarni hal qiladi. "To'rtinchisi ortiqcha", "Juftini top", "Nima o'zgardi?", "Labirintdan chiq" kabi didaktik o'yinlar tahlil, taqqoslash, xotira va fazoviy fikrlashni rivojlantiradi.

3. Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi. Ushbu texnologiyada vazifa bolaning mavjud imkoniyatidan biroz yuqori, lekin pedagogning yo'naltiruvchi yordami bilan bajariladigan darajada tuziladi. Yordam to'g'ridan-to'g'ri javob shaklida emas, balki qo'shimcha savol, qismlarga ajratilgan ko'rsatma, vizual tayanch yoki o'xshash misol orqali beriladi. Keyingi bosqichlarda yordam kamaytirilib, mustaqillik oshiriladi.

4. Vizual modellashtirish texnologiyasi. Sxema, piktogramma, tayanch rasm, yo'nalish belgisi, vaqt chizig'i va predmetlar modeli bolaga ko'zga ko'rinmaydigan munosabatlarni ko'rgazmali shaklda ifodalash imkonini beradi. Masalan, ertak voqealarini rasmlar ketma-ketligida joylashtirish sabab-oqibat va vaqt bog'lanishini, Venn diagrammasining sodda ko'rinishi esa ikki guruhning umumiy va farqli belgilarini anglashni osonlashtiradi.

5. Loyiha texnologiyasi. Qisqa muddatli "Urug' qanday o'sadi?", "Bizning mahalla", "Suvni asraymiz" kabi loyihalar savol qo'yish, ma'lumot to'plash, kuzatish, tasniflash, mahsulot yaratish va natijani taqdim etish jarayonlarini birlashtiradi. Loyiha bolalarning bilish qiziqishi, hamkorligi, rejalashtirish va nutqiy asoslash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

6. Tajriba-sinov texnologiyasi. Suv, qum, havo, magnit, yorug'lik, o'simlik va turli materiallar bilan xavfsiz tajribalar bolaga hodisaning sababini bevosita kuzatish imkonini beradi. Tajriba "taxmin qil - tekshir - kuzat - tushuntir" ketma-ketligida tashkil etilganda, bola natijani shunchaki ko'rmaydi, balki uni oldingi taxmini bilan taqqoslaydi.

7. Hamkorlikdagi ta'lim texnologiyasi. Juftlik va kichik guruhlarda topshiriq bajarish bolalarni o'z fikrini ifodalash, boshqalarni tinglash, dalillarni taqqoslash va umumiy qarorga kelishga o'rgatadi. Pedagog guruhdagi vazifalarni bolalarning imkoniyatiga qarab taqsimlaydi va har bir bolaning faol ishtirokini ta'minlaydi.

8. STEAM yondashuvi. Fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika elementlarini integratsiyalash oddiy konstruktorlik vazifalarida qo'llanadi. Masalan, "qog'ozdan eng mustahkam ko'priq qurish", "shamolda turadigan uycha yasash" yoki "suvni bir idishdan boshqasiga yo'naltirish" bolalarni rejalashtirish, sinash, xatoni aniqlash va modelni takomillashtirishga undaydi.

9. Raqamli ta'lim vositalaridan maqsadli foydalanish. Interaktiv taqdimot, audio-vizual hikoya, raqamli pazl yoki ketma-ketlik topshirig'i bolalarning qiziqishini kuchaytirishi mumkin. Biroq raqamli vosita jonli muloqot, predmetli harakat va erkin o'yinni almashtirmasligi kerak. U qisqa, maqsadli, pedagog rahbarligida va keyingi amaliy muhokama bilan uyg'unlashtirilgan holda qo'llanishi lozim.

Jadval-1.

Tafakkurni rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalarining imkoniyatlari

Ta'lim texnologiyasi	Asosiy faoliyat	Rivojlantiriladigan tafakkur operatsiyasi	Pedagogning roli	Kutiladigan natija
Muammoli ta'lim	Muammoli savol va vaziyatni hal etish	Tahlil, sabab-oqibat, taxmin, xulosa	Savol beradi, izlanishga yo'naltiradi	Bola yechim variantini taklif qiladi va izohlaydi
O'yin texnologiyasi	Didaktik, rolli va qoidali o'yinlar	Taqqoslash, tasniflash, rejalashtirish	O'yin sharoitini yaratadi, qoidani tushuntiradi	Fikrlash faolligi va mustaqillik kuchayadi
Rivojlantiruvchi ta'lim	Bosqichma-bosqich murakkablashuvchi topshiriq	Umumlashtirish, refleksiya, ko'chirish	Yaqin rivojlanish zonasida yordam beradi	Bola yordamdan mustaqil bajarishga o'tadi
Vizual modellashtirish	Rasm, sxema, belgi va model bilan ishlash	Ketma-ketlik, fazoviy va strukturaviy fikrlash	Model tanlaydi va uni o'qishga o'rgatadi	Bog'lanishlarni ko'rgazmali ifodalaydi
Loyiha va tajriba	Kuzatish, sinash, ma'lumot yig'ish, mahsulot yaratish	Gipoteza, tahlil, sintez, umumlashtirish	Resurs beradi, xavfsizlikni ta'minlaydi	Bola taxminini amaliy natija bilan tekshiradi
Hamkorlikdagi ta'lim	Juftlik va guruhli muhokama	Dalillash, muqobil fikrni baholash	Muloqotni boshqaradi, ishtirokni tenglashtiradi	Bola fikrini tushuntiradi va umumiy qarorga keladi
STEAM	Konstruktorlik va integrativ vazifalar	Rejalashtirish, muammoni hal etish, ijodiy sintez	Savol va cheklovlarni belgilaydi	Model yaratadi, sinaydi va takomillashtiradi

Tafakkur jarayonlarini rivojlantiruvchi metodlar. Ta'lim texnologiyalari konkret metodlar orqali amalga oshadi. Metod tanlashda bolaning yoshi, topshiriqning maqsadi, mavjud tajribasi, nutqiy imkoniyati va individual sur'ati hisobga olinadi. Bir mashg'ulotda ko'p metodlarni sun'iy birlashtirishdan ko'ra, bitta asosiy tafakkur operatsiyasini bosqichma-bosqich rivojlantiruvchi uyg'un metodlar majmuasi samaraliroqdir.

Taqqoslash metodi: ikki yoki undan ortiq predmetning o'xshash va farqli belgilarini topish. Savollar: "Ular nimasi bilan o'xshash?", "Qaysi belgisi boshqacha?", "Qaysi biri kattaroq va nima uchun?"

Tasniflash va guruhlash metodi: predmetlarni rang, shakl, vazifa, yashash muhiti yoki boshqa umumiy belgi asosida guruhlariga ajratish. Keyinchalik bola guruhlash mezonini o'zi taklif qiladi.

"Ortiqchasini top" metodi: bir guruhdagi predmetlardan umumiy belgiga mos kelmaydiganini aniqlash va tanlovni izohlash. Topshiriq bir nechta asosli yechimga ega bo'lsa, moslashuvchan fikrlash ham rivojlanadi.

"Mosini top" va analogiya metodi: kasb-asbob, hayvon-yashash joyi, predmet-vazifa, sabab-natija kabi funksional

bog'lanishlarni aniqlash.

Ketma-ketlik metodi: voqea, harakat, o'sish jarayoni yoki geometrik naqshning davomiyligini aniqlash. Bola rasmlarni tartiblaydi va "avval-keyin-oxirida" tushunchalari bilan hikoya qiladi.

Sabab-oqibat savollari: "Nima uchun?", "Nima sababdan?", "Agar shunday bo'lsa, nima yuz beradi?" savollari yordamida hodisalar o'rtasidagi bog'lanish tushuntiriladi.

Mantiqsiz vaziyatni topish: rasm yoki hikoyadagi haqiqatga mos kelmaydigan holatni aniqlash, xatoni tushuntirish va to'g'ri variantni taklif qilish.

Muammoli hikoya va ertakni davom ettirish: qahramon duch kelgan muammoning bir nechta yechimini aytish, oqibatlarini solishtirish va eng ma'qul yechimni asoslash.

Konstruktorlik metodi: kubik, mozaika, lego, tabiiy va chiqindi materiallardan maqsadli model qurish. Bola reja tuzadi, qismlarning munosabatini tushunadi va xatoni tuzatadi.

Tajriba va kuzatish metodi: oldindan taxmin qilish, tajribani bajarish, natijani qayd etish va xulosa chiqarish. Ushbu metod tabiiy-ilmiy tafakkurning boshlang'ich asoslarini shakllantiradi.

Evristik suhbat: pedagog ketma-ket yo'naltiruvchi savollar bilan bolani mustaqil xulosaga olib keladi. Savollar sodda javobni emas, kuzatish, taqqoslash va dalillashni talab qilishi kerak.

Refleksiv savollar: "Qanday topding?", "Qaysi usul yordam berdi?", "Boshqa yo'l bilan bajarish mumkinmi?" savollari bolaning o'z fikrlash usulini anglashiga yordam beradi.

Mashg'ulotni texnologik tashkil etish modeli

Tafakkurni rivojlantiruvchi mashg'ulotni besh bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq: motivatsiya, muammoni anglash, izlanish va amaliy harakat, xulosalash, refleksiya. Mazkur ketma-ketlik bolani tayyor javobni qabul qiluvchi tinglovchidan faol izlanish subyektiga aylantiradi.

Jadval-2.

Tafakkurni rivojlantiruvchi mashg'ulotning bosqichli modeli

Bosqich	Pedagog faoliyati	Bola faoliyati	Namunaviy savol yoki topshiriq
1. Motivatsiya	Qiziqarli vaziyat, qahramon yoki sirli predmetni taklif qiladi	Qiziqadi, savol beradi, vazifani qabul qiladi	"Qahramonga yo'lni topishda yordam beramizmi?"
2. Muammoni anglash	Muammoni aniqlashtiruvchi savollar beradi	Nimani bilishi va nimani aniqlashi kerakligini aytadi	"Qaysi ma'lumot yetishmayapti?"
3. Izlanish va amaliy harakat	Material beradi, yordamni me'yorlaydi	Taqqoslaydi, guruhlaydi, sinaydi, model tuzadi	"Avval qaysi usulni tekshiramiz?"
4. Xulosalash	Natijalarni umumlashtirishga undaydi	Yechimni aytadi, sababini tushuntiradi	"Nega aynan shu javobni tanlading?"
5. Refleksiya	Jarayonni baholashga yo'naltiradi	Qiyinchilik va muvaffaqiyatini anglaydi	"Senga nima yordam berdi? Boshqa yo'l bormi?"

Tafakkur rivojini baholash mezonlari va ko'rsatkichlari. Baholashda bolaning faqat to'g'ri javobi emas, topshiriqni tushunishi, yechim strategiyasi, yordamdan foydalanishi va fikrini asoslay olishi hisobga olinadi. Natijalar bolalarni o'zaro taqqoslash uchun emas, har bir bolaning rivojlanish dinamikasi va keyingi ta'lim vazifalarini aniqlash uchun qo'llanishi kerak.

Jadval-3.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini baholash mezonlari

Mezon	Ko'rsatkich	Yuqori namoyon bo'lish	Rivojlantirish zarur bo'lgan holat
Topshiriqni tushunish	Shart va maqsadni anglash	Vazifani o'z so'zi bilan qayta aytadi	Ko'rsatmani takrorlash va vizual tayanch talab etadi
Taqqoslash va tahlil	Muhim belgilarni ajratish	Bir nechta muhim belgi bo'yicha taqqoslaydi	Faqat tashqi yoki tasodifiy belgiga tayanadi
Tasniflash va umumlashtirish	Umumiy belgini topish	Guruhlash mezonini aytadi va yangi predmetni guruhga qo'shadi	Guruhlashni namuna asosida bajaradi, sababini aytishda qiynaladi
Sabab-oqibat	Hodisa sababini va natijasini bog'lash	Sababni izohlaydi va ehtimoliy oqibatni aytadi	Voqealarni sinaydi, lekin ular orasidagi bog'lanishni tushuntirmaydi
Muammoni hal etish	Strategiya tanlash va tekshirish	Bir nechta yechimni sinaydi, xatosini tuzatadi	Birinchi muvaffaqiyatsizlikdan keyin faoliyatni to'xtatadi

Mezon	Ko'rsatkich	Yuqori namoyon bo'lish	Rivojlantirish zarur bo'lgan holat
Nutqiy asoslash	Tanlovni dalillash	"Chunki..." yordamida mantiqiy izoh beradi	Faqat javobni ko'rsatadi yoki "shunchaki" deb javob beradi
Mustaqillik va refleksiya	Yordam miqdori va o'z usulini anglash	Minimal yordam bilan bajaradi va usulini tushuntiradi	Doimiy ko'rsatma kutadi, qanday bajarganini ayta olmaydi

Ta'lim texnologiyalari va metodlarini tanlash talablari. Tafakkurni rivojlantirishga mo'ljallangan texnologiya va metodlar quyidagi talablarga javob berishi zarur:

yoshga muvofiqlik - topshiriq mazmuni bolaning hayotiy tajribasi va nutqiy imkoniyatiga mos bo'lishi;
 faollik - bola predmet bilan harakat qilishi, kuzatishi, savol berishi, tanlashi va tushuntirishi;
 bosqichlilik - sodda taqqoslashdan ko'p belgili tasnif va sababiy xulosaga asta-sekin o'tish;
 ko'rgazmalilik va modellashtirish - murakkab bog'lanishlarni rasm, belgi, sxema va model bilan ifodalash;
 muammolilik - tayyor javob o'rniga bolaning taxmini va izlanishini talab qiladigan vaziyat yaratish;
 individual yondashuv - yordam miqdori, topshiriq sur'ati va murakkabligini bolaning ehtiyojiga moslashtirish;
 muloqot va hamkorlik - fikrni aytish, boshqalarni tinglash va umumiy yechim topish imkonini yaratish;
 ijobiy hissiy muhit - xatoni jazolash emas, yangi yechim topish imkoniyati sifatida qabul qilish;
 xavfsizlik - tajriba, konstruktorlik va raqamli faoliyatda jismoniy hamda psixologik xavfsizlikni ta'minlash;
 natijadorlik va refleksiya - topshiriqdan keyin bola nima o'rganganini va qanday usuldan foydalanganini anglashiga yordam berish.

Pedagog va ota-onaning hamkorligi

Tafakkur rivoji faqat tashkil etilgan mashg'ulot vaqtida emas, kundalik turmushda ham davom etadi. Ota-ona bilan birgalikda ovqat tayyorlashda mahsulotlarni guruhlash, sayrda tabiatdagi o'zgarishlarni kuzatish, yo'lni rejalashtirish, ertak qahramonlarining xatti-harakatlarini muhokama qilish kabi vaziyatlar bolaga bilimni real hayotga ko'chirish imkonini beradi.

Pedagog ota-onaga bolaga tez javob berib qo'yish o'rniga yo'naltiruvchi savollar berish, uning taxminini tinglash, xato javob ustidan kulmaslik va birgalikda tekshirish bo'yicha tavsiyalar berishi kerak. "O'zing o'yla" degan umumiy talab o'rniga "Nimani ko'ryapsan?", "Ularning qaysi belgisi bir xil?", "Buni qanday tekshirish mumkin?" kabi aniq savollar samaraliroqdir.

Amaliy tavsiyalar

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tafakkurni rivojlantirish tizimli va uzluksiz yo'lga qo'yilishi uchun quyidagi amaliy choralar tavsiya etiladi:

haftalik rejalarida taqqoslash, tasniflash, ketma-ketlik, sabab-oqibat va muammoni hal etish operatsiyalarini muvozanatli joylashtirish;

bir xil operatsiyani turli material va vaziyatlarda takrorlash orqali bilimni ko'chirish qobiliyatini rivojlantirish;

bolalarning javobini faqat "to'g'ri-noto'g'ri" shaklida baholamasdan, "qanday topding?" savoli orqali fikrlash jarayonini aniqlash;

topshiriqni bajarishga beriladigan yordamni qayd etish va vaqt o'tishi bilan yordamning kamayishini rivojlanish belgisi sifatida kuzatish;

nutqi sust rivojlangan bolalarga javobni predmet, rasm, ishora yoki model orqali ifodalash imkonini berish, keyinchalik uni so'z bilan izohlashga o'rgatish;

didaktik o'yin, tajriba, ertak, konstruktorlik va harakatli faoliyatni bir-biri bilan integratsiyalash;

har bir bolaga tanlash, xato qilish, qayta sinash va o'z yechimini himoya qilish uchun psixologik xavfsiz sharoit yaratish.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tafakkur jarayonlarini rivojlantirish alohida mashqlarni mexanik bajartirish emas, balki bolaning kuzatish, taqqoslash, savol berish, taxmin qilish, sinash, tushuntirish va xulosa chiqarish faoliyatini tizimli tashkil etish jarayonidir. Ta'lim texnologiyasi maqsad, faoliyat, metod, vosita, muloqot va baholashning yagona tizimida ishlashini ta'minlagandagina barqaror rivojlantiruvchi natija yuzaga keladi.

Muammoli ta'lim, o'yin, rivojlantiruvchi ta'lim, vizual modellashtirish, loyiha, tajriba-sinov, hamkorlikdagi ta'lim va STEAM texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkurini turli jihatdan faollashtiradi. Ular taqqoslash, tahlil, sintez, tasniflash, umumlashtirish, ketma-ketlik, sabab-oqibat va muammoni hal etish operatsiyalarini amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi.

"Ortiqchasini top", "Mosini top", ketma-ketlik, mantiqsiz vaziyat, muammoli hikoya, konstruktorlik, evristik suhbat va tajriba metodlari bolaning nafaqat to'g'ri javob topishiga, balki o'z tanlovini mantiqiy asoslashiga xizmat qiladi. Natijalarni baholashda to'g'ri javob bilan birga topshiriqni tushunish, yechim strategiyasi, yordamdan foydalanish, nutqiy izoh va refleksiya hisobga olinishi kerak.

Pedagogning vazifasi bolaga tayyor yechim berish emas, balki uning imkoniyatiga mos muammo yaratish, kerakli darajada yordam ko'rsatish va mustaqil xulosaga kelishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Oila va maktabgacha ta'lim

tashkilotining hamkorligi esa tafakkur operatsiyalarining kundalik hayotda mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. – New York: International Universities Press, 1952. – 419 p.
- [2] Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. – 159 p.
- [3] Bruner J. S. Toward a Theory of Instruction. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1966. – 176 p.
- [4] Elkonin D. B. Psikhologiya igry. – Moskva: Vados, 1999. – 360 s.
- [5] Leontiev A. N. Activity, Consciousness, and Personality. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1978. – 178 p.
- [6] Montessori M. The Discovery of the Child. – New York: Ballantine Books, 1967. – 339 p.
- [7] Fisher R. Teaching Children to Think. – Cheltenham: Stanley Thornes, 1990. – 274 p.

